

A budaszentlőrinci pálosok királyi sójárandósága

XIV. század vége – XVI. század eleje

Mátyás király 1461. május 11-én nyílt parancsot intézett a Csepel-sziget ispánjához, illetve alispánjához (comiti vel vicecomiti dictae insulae nostrae Chepel), hogy parancsolják meg a bíróknak (iudices), falunagyoknak (villici), esküdteknek Gyálán, Szentmártonban, Szentmiklóson, Húgyén (Hwghye) és a Csepel-sziget más településein, tartsák be a budaszentlőrinci pálosok sószállítási kiváltságait.

Az oklevél szerint a király értesült arról, hogy a nevezett települések sószállítói a pálosoknak szállított királyi só bizonyos áron felvásárolták a szerzetesektől, de az árat nem adták meg nekik. Sót, azt most sem hajlandók megadni, azon ürüggyel, hogy a pálosok a sókamaráktól nem tudták kieszközölni részükre a minden kocsi után járó 1–1 köből sót „de sale miliato” (őrölt sóban). De mint a király megtudta, a sókamarások a sót szállítóknak együttesen 30 köből sót adtak. Mivel a pálosoknak a pünkösöd idején tartandó káptalan idejére nagy szükségük volt a sóért járó pénzre, a király szigorúan megparancsolta, hogy a nevezett települések előjárói azonnal adják meg a só árát a szerzeteseknek, és a rendelet végrehajtásáról a Csepel-szigeti ispán vagy alispán gondoskodik.¹

Az oklevelet 1752-ben másolták át, amikor a budaszentlőrinci templom helyéért pert indított Buda szabad királyi városa ellen a pálos rend. A per 1746. szeptember 15-től 1752. szeptember 25-ig tartott, melyben a pálosok peresztesek lettek, bár igényjoguk bizonyítására számos oklevelet és kiváltságot soroltak fel. Ilyen volt például Zsigmond király 1391. április 22-i oklevele, mellyel a budai polgárok adójából (collecta) évi 300 aranyforintot utalt ki számukra, hogy évente a monostorban szokásos nagykáptalant megtarthassák.²

A két oklevél alapján rögtön felmerül a kérdés: vajon a két királyi adomány között létezik-e valamilyen kapcsolat, és ha igen, hogyan illeszthető be a pálos rend középkori történetébe?

A nyers kő mint fizetési eszköz igen fontos szerepet játszott a középkori államháztartásban. A korai középkor első századaiban királyaink egyházi alapítványokat is tettek sóban, a későbbi időkben pedig városok segélyezésére, várak, városfalak, építésére,³ országos és királyi főtisztviselők fizetésére („salláriumára”),⁴ katonaság zsoldjára, mindemellett nem feledkezve meg az egyházakról, templomokról és kórházakról sem. Ezek az adományok lettek az alapjai a tanító, betegápoló és más szerzetesek ún. „alamizsnasó”-jának.⁵

Mátyás király idejében sem ritka eset, hogy egyházi intézmények sójárandóságáról hallunk. Beatrix királyné például egyik oklevelében a huszti Szent Erzsébet-templom részére megerősítette azt a kétezer darab sót, amelyet a király már korábban kiutalt a máramarosi kamarából.⁶ Arról is van tudomásunk, hogy Beatrix királyné a máramarosi sóbányákból 50

¹MOL. D1. 15586. Buda, 1461. V. 11. Mátyás király. Csepel-sziget ispánja és alispánja. (Eredeti papír, töredezett vörös viaszpecséttel).

²MOL. D1. 7684.

³MOL. D1. 43778. Zsigmond király 1429-ben Eperjes város falainak megerősítésére vámmentes szállítást engedélyez.

⁴MOL. E 554. 13. csomó, 604/b. folió. *Zay Ferenc* 12 havi sallariuma.

⁵*Iványi Béla*: Két középkori sóbányastatutum, 1–3. Századok, 1911. 11–12. old.

⁶MOL. D1. 17804. A dátum feltehetően téves, mert Beatrix királyné 1476 decemberében érkezett meg Magyarországra, ezért az oklevelet nem adhatta ki Budán, 1476. június 9-én. A helyes dátum valószínűleg: 1477. június 9.

aranyforint értékű sőt utaltatott ki a máramarosi pálos monostornak.⁷ Ez az érték azonban eltörpül a budaszentlőrincieknek juttatott 300 aranyforintos sójárándóság mellett. Ennek több oka is volt.

Az 1400 és 1470 között működő 50–55 pálos monostor közül Budaszentlőrinc már a XIV. század elejétől kiemelkedett, hiszen itt volt a generális perjel és a káptalani gyűlés székhelye.⁸ A monostor vikáriusa alá tartozott Szentkereszt (Keresztúr), Szentlélek és Szentlászló (Kékes) a Pilisben, valamint Veresmart.⁹ A későbbiek során a monostor nemcsak magyarországi, hanem nemzetközi központja is lett a pálos rendnek, s méltán viselte a „Magyar Eskuriál” megítéltel címet.¹⁰

Királyaink korán felismerték Budaszentlőrinc jelentőségét, és Károly Róberttől kezdve sok világi személlyel egyetemben, egyre több adománnyal látták el. A monostor életében döntő fordulatot jelentett, hogy Nagy Lajos velencei hadjáratának befejeztével a turini béke egyik pontja értelmében megszerezte Szent Pál ereklyéjét, mely 1381. november 14-én került Budaszentlőrincre. Remete Szent Pál ereklyéjének Magyarországra kerülése egyrészt azt jelentette, hogy a pálos rend patrónusának teste ott nyugodott, ahol a rend megszerveződött, azaz Magyarországon, másrészt pedig Nagy Lajos király által a szent oltalmába ajánlott ország saját földjén tisztelhetette védőszentjét.¹¹ Az ereklye jelentőségéhez egyházi és világi kiváltságok, búcsúk, adományok is hozzájárultak. A zarándokok pedig sohasem üres kézzel érkeztek. IX. Gergely pápa 1371-es bullájában a rend addigi privilégiumait foglalta össze.¹² Zsigmond király 1391-es adománylevele pedig a világi kiváltságok sorába illeszkedik bele. A király 300 aranyforintot adott az ereklye őrzésére és a káptalani gyűlések ellátására. Az összeget a budai polgároknak kellett beszolgáltatniuk Szent György napján, azaz április 24-én. A nagykáptalanon a tisztségek betöltéséről és a reformok felől döntöttek, valamint itt választották meg a generális perjelt is.¹³ V. Márton pápa 1417. december 25-i bullája értelmében pedig csak az tekinthető a pálos rend jogosan megválasztott generálisának, akit a Magyarországon tartott nagykáptalanon választottak meg.¹⁴

A különböző pálos tartományok kiküldötteinek és a Budaszentlőrincre összesereglett magyar rendtagoknak az ellátása igen nagy teherként jelentett a pálosok számára. Zsigmond király adománya legalább a nagykáptalan költségeit fedezni próbálta. Ez persze sokszor akadályokba ütközött. Éppen ezért 1406. február 8-án feleségének, Borbálának beleegyezésével és a királyi tanács meghallgatásával György generális kérésére átírta és megerősítette az 1391-es oklevelet. Egyúttal ezt az intézkedését figyelmébe ajánlotta utódainak a trónon.¹⁵

Zsigmond adománya azonban hamar sora változott át, bizonyára a kincstár pénzügyi nehézségei miatt. Albert király 1438-as oklevele már 300 aranyforint értékű sőről tesz említést.¹⁶ Az sem véletlen, hogy Gyöngyösi Gergely, mikor a generális teendőiről beszél, azt írja, hogy a nagykáptalan idejére nevezzen ki egy dispensatort (sáfárt), aki a királytól kapott sőt átveszi és értékesíti.¹⁷ Tehát a 300 aranyforint pénzádomány és az annak megfelelő értékű sóprivilégium esetében nyugodtan számolhatunk a királyi kegy jogfolytonosságával.

De vajon mi történt a budai polgárok pénzügyével?

⁷Kisbán Emil: A magyar Pálosrend története I. (1225–1711). Bp., 1938. 125. old.

⁸Hervay Ferenc: A pálosrend elterjedése a középkori Magyarországon. In: Mályusz Elemér Emlékkönyv. Bp., Akadémia. 165, 168, 170. old.

⁹Nagy Emese: A budaszentlőrinci pálos kolostor romjai. Magyarország műemléki topográfiája VI. Budapest műemlékei II. Szerk: Dercsényi Dezső. Bp., 1962. 183. old.

¹⁰Zolnay László: Budaszentlőrinc, a „Magyar Eskuriál”. In: Az elátkozott Buda – Buda aranykora. Magvető, Bp., 1982. 399. old.

¹¹Knapp Éva: Remete Szent Pál csodái (A budaszentlőrinci ereklyéhez kapcsolódó mirákulum-följegyzések elemzése). Századok, 1983. 512–514. old.

¹²Mályusz Elemér: A pálosrend a középkor végén. Egyháztörténet, 1945. 1–4. füzet 21. old.

¹³Ugyanott, 22. old.: Utó: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Akadémiai, Bp., 1971. 259. old.

¹⁴Zákonyi Mihály: A Buda melletti Szent Lőrinc pálos kolostor története. Századok, 1911. 519. old.

¹⁵MOL. D1. 8835.

¹⁶MOL. D1. 13158.

¹⁷Zákonyi: i. m. 698. old.

Hunyadi János 1446. február 2-i leveléből kitűnik, hogy Ulászló király a budai polgárok adójából évenként 40 aranyforintot utalt ki a budaszentlőrinci pálosoknak addig, amíg az összeg el nem éri a kétezer forintot.¹⁸ Hogy a pénzadomány további sorsa miként alakult, arról semmit sem tudunk.

Előkerült egy adat arról, hogy már Nagy Lajos király is adott a máramarosi sóbányákból 100 aranyforint értékben sót a szentlőrinci pálosoknak.¹⁹ Ez feltehetően más természetű ajándék lehetett, mert a későbbi adományok nem szólnak róla, csak Zsigmondot említik a kiváltság forrásaként.

Albert király 1438. július 1-jén kelt okleveléből – melyben a szentlőrinci monostornak örök alamizsnául 300 aranyforint értékű sót adott – azt is megtudhatjuk, hogy a sót Váradon, Szolnokon, Debrecenben, Szalárdon, Pesten, Abádon vagy bármely királyi sókamarából kiadhatták a pálosoknak, illetve az általuk megbízott embereknek. A király a parancs végrehajtásának ellenőrizhetővé tétele végett meghagyta a sókamarák tisztviselőinek azt is, hogy a só kiszolgáltatásához saját igazolásukra kérjenek nyugtát a vicarius generalistól.²⁰ 1439. január 8-án ugyanezeket parancsolta meg Thalóczy Matkó szlavón-horvát-dalmát bánnak, a sókamarák ispánjának.²¹ 1440. július 30-án Ulászló király hasonlóképpen megerősítette ezt az adományt.²² Egy másik oklevelében megengedte, hogy a pálosok a királyi sót saját házaikban vagy azokon kívül, magán- és nyilvános piacokon, különösen Budán és Pesten árusíthassák. Egyúttal újból meghagyta a sókamarák tisztviselőinek, hogy a 300 aranyforint értékű sót adják ki a pálosoknak, és ne akadályozzák őket annak értékesítésében.²³ 1440. augusztus 3-án parancsot adott a magánvámszedőknek, hogy a 300 aranyforint értékű királyi só után szállítás közben semmiféle adót vagy vámot ne szedjenek a pálosoktól.²⁴

V. László is folytatta elődei adományozó-megerősítő tevékenységét. 1450-ben a szerzetesek ruházatára 100 aranyforint értékű sót juttatott.²⁵ 1454. december 18-án kelt oklevelében, melyet Hunyadi János beszercei grófhhoz, a királyi jövedelmek kezelőjéhez és a sókamarák tisztjeihez intézett, megerősítette Zsigmond és Albert király 300 aranyforint értékű sóadományát, valamint Albert kiváltságait a só szabad árusításáról.²⁶

A sok oklevélkiadás háttérben nemcsak királyaink pálosok iránti szimpátiáját kell meglátnunk, hanem azt a tényt is, hogy a papíron szereplő kiváltságok a gyakorlatban nem mindig érvényesültek. Ilyenkor királyaink gyakran siettek a pálosok segítségére. Ezt bizonyítja V. László 1456. április 24-i sürgető levele a szolnoki sókamarások számára, amelyben megparancsolta, hogy haladéktalanul szolgáltatassák ki a rendnek járó sóadományt.²⁷ De úgy látszik, a rendeletnek nem sok fogantatja volt. Ezért a király 1457. augusztus 26-án De Wagio Miklós olasz sókamarásnak parancsolta meg, hogy az eddig elmaradt sót, 700 aranyforint árát, tüstént utalja ki a pálosoknak.²⁸

Mátyás király neve sem utolsóként szerepel az adományozók sorában, hiszen utódai a királyi trónon folytatták a privilégiumok adományozását, többek között azért is, mert a monostor kiadásai fokozatosan növekedtek. 1468-ban Péter rendfőnök elrendelte, hogy a szentlőrinci monostor szentelési ünnepének körmenete a nagykáptalan idején legyen.²⁹ Így nemcsak a nagykáptalan jelentősége nőtt meg, hanem a kiadások is szaporodtak.

¹⁸ MOL. D1. 13936.

¹⁹ *Zákonyi*: i. m. 699. old.

²⁰ MOL. D1. 13158.

²¹ MOL. D1. 13288.

²² MOL. D1. 13563.

²³ MOL. D1. 13562.

²⁴ MOL. D1. 13572.

²⁵ *Documenta artis Paulinorum*. 2. füzet. A magyar tartomány kolostorai. N–Sz. Főszerk.: *Aradi Nóra*. Gyűjt.: *Gyéressy Béla*. Sajtó alá rend.: *Tóth Melinda, ifj. Entz Géza, Szépbelyi Frankl György*. Bev. és előszó: *Hervay Ferenc*. Bp., 1976. (II) 430. old. (A MTA Művészettörténeti Kutatócsoportjának Forráskiadványai XIII.)

²⁶ MOL. D1. 14892.

²⁷ MOL. D1. 15059.

²⁸ MOL. D1. 15181.

²⁹ *Gyöngyössy Gergely*: *Arcok a magyar középkorból*. Szépirodalmi, Bp., 1983. 150–151. old.

II. Ulászló 1505. december 21-én erősítette meg Zsigmond király adományát.³⁰ II. Lajostól nem került elő ilyen oklevél. A pálosok iránti rokonszenve azonban bizonyítható, hiszen a IV. Károly által Prágába vitt Szent Pál-fejet ő szerezte vissza a rend részére. Az ereklye 1523 pünkösdjén érkezett meg Budára.³¹

Az eddig felsorolt adatokból kitűnt, hogy 1391 és 1523 között eltelt időszakban királyaink nemcsak megerősítették Zsigmond sóadományát, hanem újabb és újabb kiváltságokkal látták el a pálos rendet. Különösen a vámmentes sószállítás lehetősége jelentett nagy előnyt. A középkori Magyarországon ugyanis 1521-ig a sót nem lehetett szabadon, minden akadály nélkül – például vámmentesen – szállítani, hanem ehhez még külön engedély is kellett. 1487-ben Beatrix királyné adott ilyen mentességet a diósgyőri,³² 1491-ben pedig Máté pesti sókamarás a (pilis)szentlászlói pálosoknak.³³

Ebbe az adományozási folyamatba illeszkedik Mátyás király 1461-es oklevele, mely különösen érdekes a pálosok sójárandósága szempontjából. A királyi rendeletből kiderül, hogy a só a Csepel-szigetiek szállították a pálosoknak. Bár név szerint csak 4 település szerepel, a bíró (iudex) kétségtelenül Ráckeve-re vonatkozik, hiszen a sziget többi helysége a Hunyadiak korában is falu volt, élükön a villicusszal, a falunaggyal.³⁴

Az okiratban szereplő kereskedők személyük és áruik biztonsága érdekében csoportosan közlekedtek. Feltehetően egyik útjuk alkalmával a pálosoknak járó sómennyiséget átvették a királyi sószállító cellerektől és ők maguk szállították Budaszentlőrinc-re. Mivel Albert 1438. július 1-jei oklevele értelmében a pálosok bármely királyi sókamarától megkaphatták a 300 aranyforint értékű sót, az 1461-es rendelet alapján a szállítás útvonala nem rekonstruálható. A só érkezhetett Máramarosból, hiszen Ransanus is megemlíti, hogy „...a Tisza mellett lakók a kősót Máramarosból, ahol sok sóbánya van, onnan a Dunára viszik, onnan Magyarország többi vidékére”.³⁵ De érkezhetett Erdélyből, illetve az ország bármely sókamarájából is.

Két sóbányastatutum alapján meghatározható a só ára és darabszáma is. 1937-ben 100 darab só ára 1000 dénár, 1521-ben pedig 3 aranyforint volt. Így 300 aranyforint értékű só minimum 10 000 darab szállítását jelentette, ami kocsikon, illetve szekereken szállítva tekintélyes mennyiséget jelentett. Mellesleg az sem elhanyagolható tényező, hogy a szárazföldi szállítás drágább volt.³⁶

Összegzésül elmondható, hogy a sójuttatás királyi (világi) adomány volt, melyet a pálosok rendszeresen kaptak, vám nélkül szállíthatták és bárhol eladhatták. Az így befolyt pénzösszeg a pünkösd nagyikáptalan költségeinek egy részét fedezte. Mivel 1461-ben a pünkösd május 24-ére esett,³⁷ ezért a május 11-én kiadott királyi rendelet még időben szólította fel cselekvésre a Csepel-sziget ispánját, illetve alispánját. Ez a típusú világi adomány is nagymértékben hozzájárult Budaszentlőrinc, a „magyar Escorial” anyagi-gazdasági és kulturális virágzásának kibontakozásához a török uralmat megelőző másfél évszázad folyamán.

Miskei Antal

További irodalom: *Garády Sándor:* A Szent Lőrincről elnevezett budamelléki pálos kolostor. Tanulmányok Budapest múltjából III. Bp., 1934. 145–157. old. – *Hervay Ferenc:* Szerzetesrendek Magyarországon 1600-ig. Katolikus Egyháztörténeti Konferencia, Keszthely 1987. (Szerk.: *Hölvényi György*) Bp., 1987. TIT, 5–11. old. – *Kelényi B. Ottó:* A Buda melletti Szent Lőrinc pálos kolostor történetének első irodalmi forrása (1511). Tanulmányok Budapest múltjából IV. Bp., 1936. 87–110. old. – *Kubinyi András:* A Mátyás kori államszervezet – Hunyadi Mátyás Emlékkönyv. Mátyás király halálának 500. évfordulójára. 1990. Zrínyi K. Bp., 53–149. old.

³⁰MOL. D1. 21816.

³¹*Knapp:* i. m. 515. old.

³²MOL. D1. 19269.

³³MOL. D1. 19725.

³⁴*Pesty Frigyes:* Az eltűnt régi vármegyék I. Bp., 1880. 80. old.

Csánki Dezso: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában III. Bp., 1897. passim

³⁵*Ransanus, Petrus:* A magyarok történetének rövid foglalata. Ford., bev., jegyz.: *Blazovich László és Galántai Erzsébet.* Európa, Bp., 1985. 72. old.

³⁶*Iványi:* i. m. 108–111. old.

³⁷*Szentpétery Imre:* A kronológia kézikönyve. Sajtó alá rend: *Gazda István.* Kieg. *Érszegi Géza, Raj Tamás, Szógi László.* Könyvértékesítő, Bp., 1985. 211. old.